

Kémiai és biokémiai reakciók szuperkritikus oldószerekben

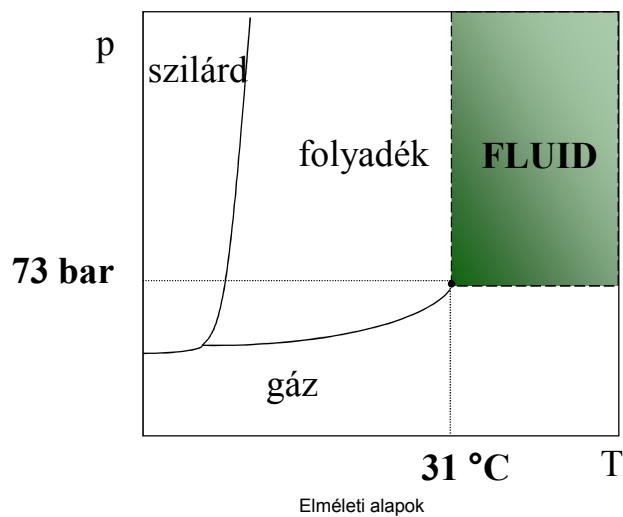
Simándi Béla

BME Kémiai és Környezeti Folyamatmérnöki Tanszék
simandi@mail.bme.hu

Az előadás témája

- ◆ Elméleti alapok
- ◆ Kémiai reakciók
- ◆ Reaktorok
- ◆ Biokémiai reakciók
- ◆ Összefoglalás - Summary

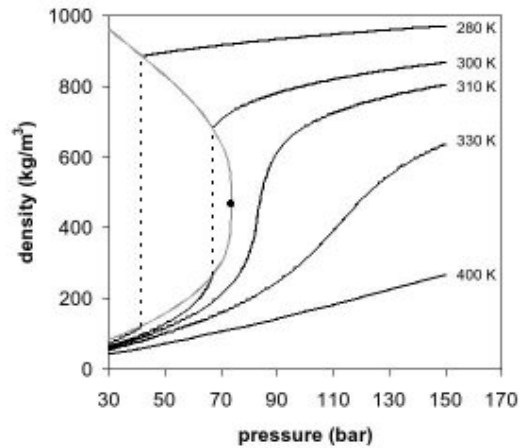
A szén-dioxid p-T állapotdiagramja

A szuperkritikus fázis képződése

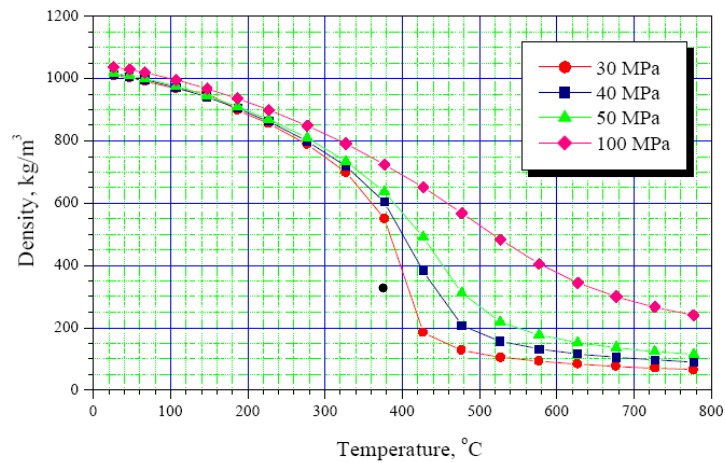

A szén-dioxid sűrűségének változása a nyomás függvényében állandó hőmérsékleten

Elméleti alapok

A víz sűrűségének hőmérséklet függése állandó nyomáson

Elméleti alapok

Fizikai-kémiai jellemzők összehasonlítása különböző halmazállapotban

<i>Fizikai kémiai jellemző</i>	<i>Gáz</i>	<i>Fluid</i>	<i>Folyadék</i>
Sűrűség [kg/m ³]	1	200-700	1000
Diffúziós állandó [cm ² /s]	10 ⁻¹	10 ⁻³ -10 ⁻⁴	10 ⁻⁵
Viszkozitás [Pas]	10 ⁻⁵	10 ⁻⁴	10 ⁻³

Elméleti alapok

Alkalmazott oldószerek

Oldószer	Kritikus T (°C)	Kritikus p (bar)
Etilén (C ₂ H ₄)	9	50,3
Etán (C ₂ H ₆)	32	48,8
Propilén (C ₃ H ₆)	92	46,2
Propán (C ₃ H ₈)	97	42,4
n-pentán (C ₅ H ₁₂)	197	33,7

Elméleti alapok

Alkalmazott oldószerek

Oldószer	Kritikus T (°C)	Kritikus p (bar)
Etilén (C ₂ H ₄)	9	50,3
Etán (C ₂ H ₆)	32	48,8
Propilén (C ₃ H ₆)	92	46,2
Propán (C ₃ H ₈)	97	42,4
n-pentán (C ₅ H ₁₂)	197	33,7
Benzol (C ₆ H ₆)	289	48,9
Toluol (C ₇ H ₈)	319	41,1

Elméleti alapok

Alkalmazott oldószerek

Oldószer	Kritikus T (°C)	Kritikus p (bar)
Etilén (C ₂ H ₄)	9	50,3
Etán (C ₂ H ₆)	32	48,8
Propilén (C ₃ H ₆)	92	46,2
Propán (C ₃ H ₈)	97	42,4
n-pentán (C ₅ H ₁₂)	197	33,7
Benzol (C ₆ H ₆)	289	48,9
Toluol (C ₇ H ₈)	319	41,1
Szén-dioxid (CO ₂)	31	73,8

Elméleti alapok

A szuperkritikus szén-dioxid előnyei

- ◆ Nem káros az egészségre
- ◆ Biztonságtechnikai szempontból megfelelő
- ◆ Nem lép reakcióba a kezelt anyaggal
- ◆ Relatív nagy a sűrűsége, így jó az oldóképessége
- ◆ Alacsony a kritikus hőmérséklete és nyomása

Elméleti alapok

Alkalmazott oldószerek

Oldószer	Kritikus T (°C)	Kritikus p (bar)
Etilén (C ₂ H ₄)	9	50,3
Etán (C ₂ H ₆)	32	48,8
Propilén (C ₃ H ₆)	92	46,2
Propán (C ₃ H ₈)	97	42,4
n-pentán (C ₅ H ₁₂)	197	33,7
Benzol (C ₆ H ₆)	289	48,9
Toluol (C ₇ H ₈)	319	41,1
Szén-dioxid (CO₂)	31	73
Víz (H₂O)	374	220

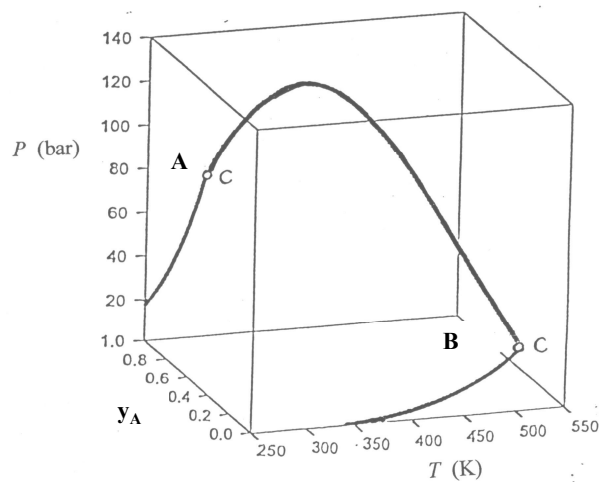
Elméleti alapok

Módosítók (co-solvent, entrainer)

Oldószer	Kritikus T (°C)	Kritikus p (bar)
n-pentán	196,6	33,7
n-hexán	234,5	30,3
metanol	239,5	80,8
etanol	241	61,4
n-butanol	288,9	45
aceton	235	47
dimetil-éter	126,9	54

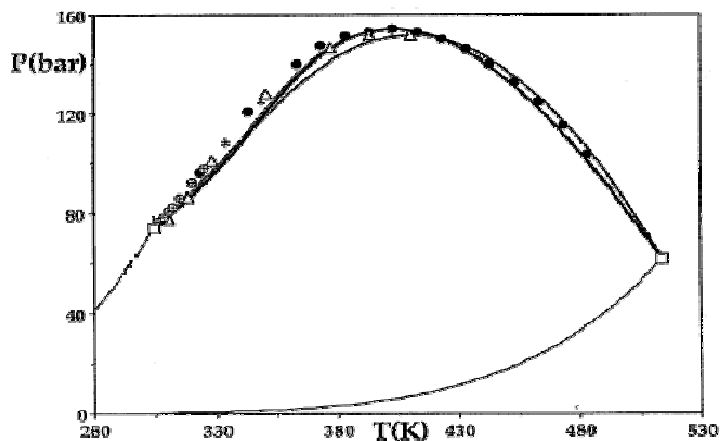
Elméleti alapok

Fluid fázis viselkedése

Elméleti alapok

Etil-alkohol - szén-dioxid állapotdiagram

Polishuk et al., *Chem. Eng. Sci.*, **56**, 6485 (2001)

Elméleti alapok

A kritikus paraméterek változása a módosító koncentrációjával

Koncentráció	acetón		metanol		etanol		n-butanol	
	$T_c(^{\circ}\text{C})$	$p_c(\text{bar})$	$T_c(^{\circ}\text{C})$	$p_c(\text{bar})$	$T_c(^{\circ}\text{C})$	$p_c(\text{bar})$	$T_c(^{\circ}\text{C})$	$p_c(\text{bar})$
1	34,7	77,9	32,7	76,5	32,7	76,6	36,5	80,3
2	36,8	79,7	34,7	78,2	35,7	78,3	42,5	87,5
4	43,7	85,7	37,7	81,7	40,5	84,3	56,1	108

Tiszta CO_2 : $T_c=31,3^{\circ}\text{C}$, $p_c=73,8 \text{ bar}$

Gurdial et al. *In ACS Symposium Series*, **514**, 34-45 (1993)

Elméleti alapok

Kémiai reakciók szuperkritikus oldószerben

◆ Fluid szerepe: oldószer
                                    reakciópartner
                                    katalizátor

◆ Előnyök:

- Nagyobb reakciósebesség
- Nagyobb hozam, szelektivitás
- Kevesebb hulladék
- Homogén fázis
- Termék/ reaktáns elválasztás egyszerű
- Nincs szerves oldószer

Kémiai reakciók

Alapfogalmak

Konverzió:
$$X = \frac{n_{A0} - n_A}{n_{A0}}$$

Hozam:
$$Y = \frac{n_p}{n_{A0}}$$

Szelektivitás:
$$S = \frac{n_p}{n_{A0} - n_A}$$

Reakciók szuperkritikus oldószerben

Reakciókinetika

$$r = k \cdot c_A \cdot c_B$$

$$k = k_{\infty} \cdot e^{-E/RT}$$

$$\left(\frac{\delta \ln k}{\delta p} \right)_T = - \frac{\Delta V^{\#}}{RT} - \kappa_T$$

$$\Delta V^{\#} = V_M - V_A - V_B$$

Kémiai reakciók

Példa

$$\Delta V^{\#} = -6000 \text{ cm}^3/\text{mol}, 4.5 \text{ MPa} \rightarrow 6.9 \text{ MPa}$$

k húszszorosára növekedett.

Johnston, K.P., Haynes, C., *AIChE J.*, 33, 2017 (1987)

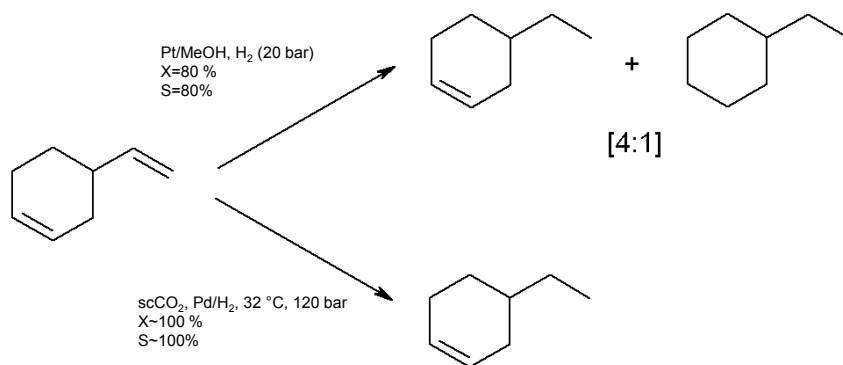
Kémiai reakciók

Példák

- ◆ Szintézis (hidrogénezés)
- ◆ Polimerizáció
- ◆ Hidrolízis
- ◆ Pirolízis (termék: folyadék, gáz)
- ◆ Oxidáció (teljes vagy részleges)

Kémiai reakciók

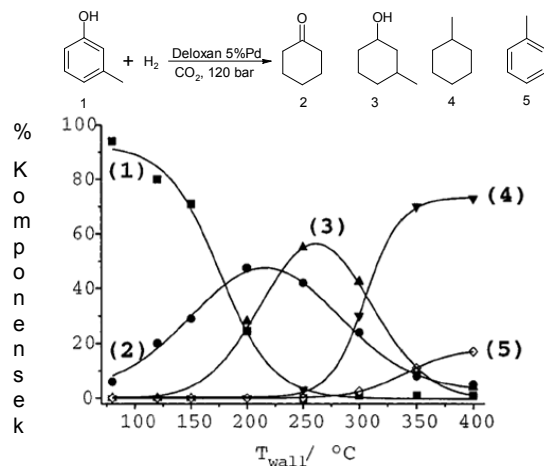
Szelektív hidrogénezés (metil-alkoholban és szuperkritikus szén- dioxidban)

www.nottingham.ac.uk/supercritical

Kémiai reakciók

m-krezol hidrogénezése: a hőmérséklet hatása a termékösszetételre

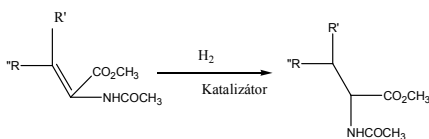

Hitzler et al., *Org. Process Res. Dev.*, **2**, 137 (1998)

Kémiai reakciók

Enantioszelektív hidrogénezés

β,β -diszubsztituált- α -enamidok hidrogénezése

Paraméterek: 40°C, 340 bar, H₂ 14 bar

Katalizátor:

[Rh((R,R)-Et-Duphos)(cod)][B(C₆H₃-3,5-(CF₃)₂)₄]

Enantiomer felesleg (ee): (R-S)/(R+S)

ligandum	Enantiomer felesleg (%)		
	metanol	hexán	scCO ₂
R'=H, R''=H	98.7	96.2	99.5
R'=H, R''=Et	98.7	96.8	98.8
R'=H, R''=Ph	97.5	98.3	99.2
R'=H, R''=3,5-CF ₃ Ph	93.2	96.6	91.9
R',R''=ciklohexil	81.8	76.2	96.8
R'=Me, R''=Me	62.6	69.5	84.7

Burk et al., *J. Am. Chem. Soc.*, **117**, 8277 (1995)

Kémiai reakciók

Szintézis

Első üzem: metil-etil-keton (Japán, 1985)

Új, többcélú üzem (Thomas Swan, UK, 2002)

- ◆ hidrogénezés: alkének, aldehidek, ketonok, nitro vegyületek, oximok
- ◆ Friedel-Crafts reakció: alkilezés, acilezés
- ◆ hidroformilezés
- ◆ éterképzés: diolból monoéter, ciklikus éterek

Kémiai reakciók

Polimerizáció

- ◆ **Polimerizáció monomer oldószerben**

polietilén gyártás (2500-3300 bar, 160-330 °C)

- ◆ **Polimerizáció szuperkritikus szén-dioxidban**

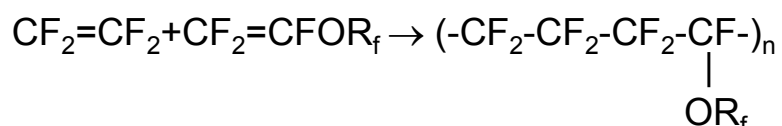
poli-tetrafluor-etilén ($p < 350$ bar, $T < 100$ °C
TEFLON, DuPont)

Kémiai reakciók

Polimerizáció SC-CO₂-ban

Poli-tetrafluor-etilén (TEFLON, DuPont, 1999)

iniciátor és CO₂ jelenlétében:

- ◆ nem keletkeznek karboxil-sav végcsoportok
- ◆ könnyen elválasztható az oldószerből
- ◆ nagy tisztaságú: félvezetők, gyógyszeripar

Kémiai reakciók

Polimerizáció

- ◆ Polimerizáció monomer oldószerben
polietilén gyártás (2500-3300 bar, 160-330 °C)
- ◆ Polimerizáció szuperkritikus szén-dioxidban
  - ◆ poli-tetrafluor-etilén (p < 350 bar, T < 100 °C
TEFLON, DuPont)
  - ◆ diszperziós polimerizáció (100 nm-10 μm)

Kémiai reakciók

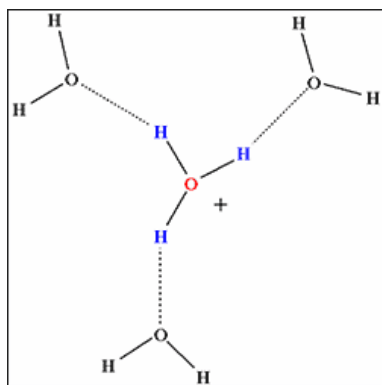
Polimerizáció SC-CO₂-ban

Diszperziós polimerizáció

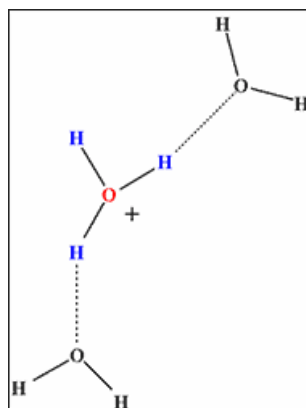
- ◆ metil-metakrilát
- ◆ 1-vinil-2-pirrolidon [felületaktív anyag:
poli-(1,1-dihidro-perfluor-oktil-akrilát)]

Kémiai reakciók

Szerkezet változás szuperkritikus vízben

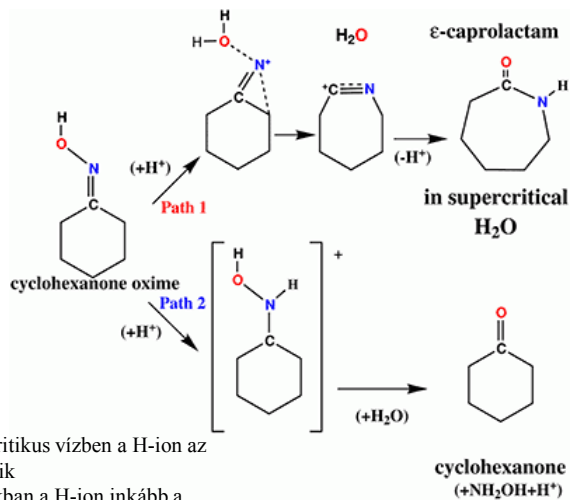
a) Folyadék

b) Szuperkritikus fluidum

Kémiai reakciók

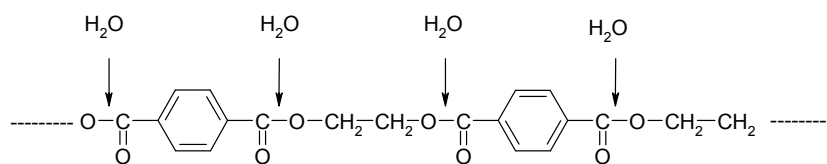
Szintézis

- Path 1 szuperkritikus vízben a H-ion az oxigénhez kötődik
- Path 2 folyadékban a H-ion inkább a nitrogénhez kapcsolódik

Kémiai reakciók

PET hidrolízis

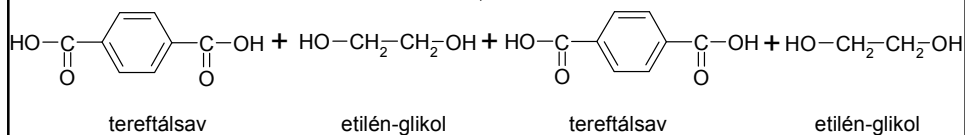

PET (polietilén-tereftalát)

T=420°C, Reakcióidő 30 min, Y=90%

Segédanyag hozzáadása nem szükséges

hidrolízis

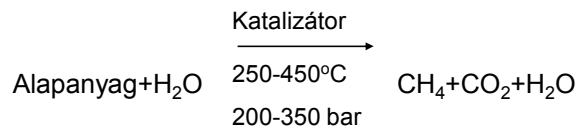
Sato et al., *Catalysis Today*, **111**, 297 (2006)

Kémiai reakciók

Pirolízis

Elgázosítás vizes közegben

Katalizátor: alkálifém-vegyületek (K, Na, Li, Cs)
alkáliföldfém-vegyületek (Ba, Ca)
ammónia
fém (Ni)
kombinációk (Ni+alkáli)

Sealock et al., *Ind. Eng. Chem. Res.*, **32**, 1535 (1993)

Kémiai reakciók

Pirolízis

Alapanyag:	növény-	kukoricaszár napraforgó cirok tengeri hínár
	hulladék-	burgonya szőlőtörköly szennyvíziszap papíripari használt lúg csirkefeldolgozó hulladéka zselatinyártás hulladéka savó

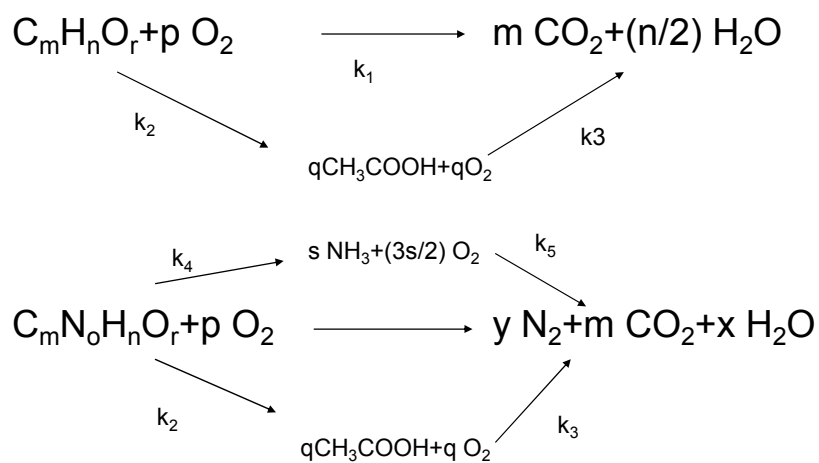
Kémiai reakciók

Nedves oxidáció (Wet air oxidation: WAO)

- ◆ Oldott vagy szuszpendált szerves anyag oxidáció, ahol az oxidáló ágens levegő vagy tiszta oxigén.
- ◆ Oxidáció paraméterei $T=150^{\circ}\text{C} - 320^{\circ}\text{C}$, nyomás: 10 - 220 bar

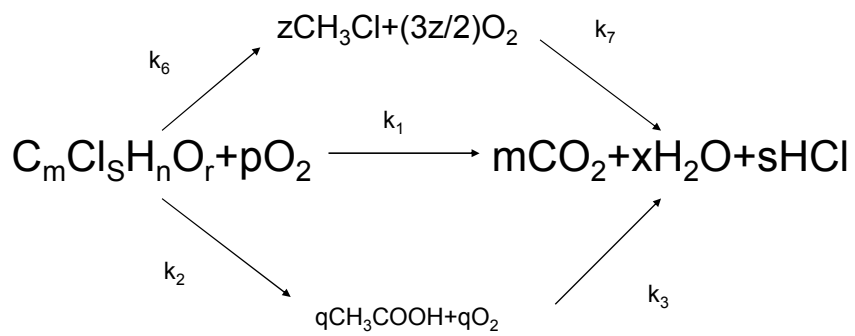
Kémiai reakciók

Nedves oxidáció

Kémiai reakciók

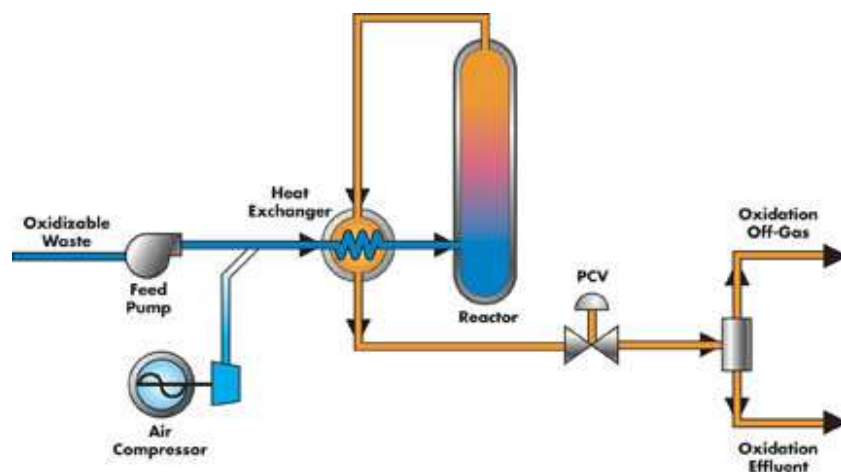
Nedves oxidáció

Példa: fenolok, DDT, PCB, nitro-fenolok, akrilnitril szennyvíz, nátrium-cianid szennyvíz

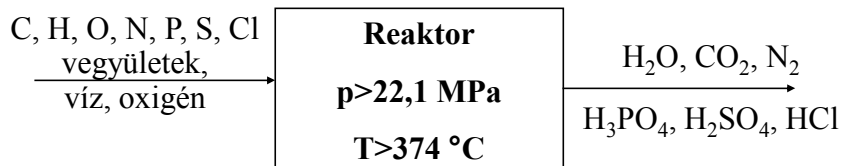
Kémiai reakciók

Nedves oxidáció folyamatára

Kémiai reakciók

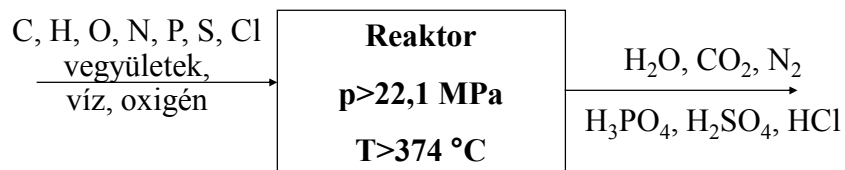
Szuperkritikus vizes oxidáció

Szerves anyagok: peszticidek
gyógyszerek
oldószeresek
festékek

Kémiai reakciók

Szuperkritikus vizes oxidáció

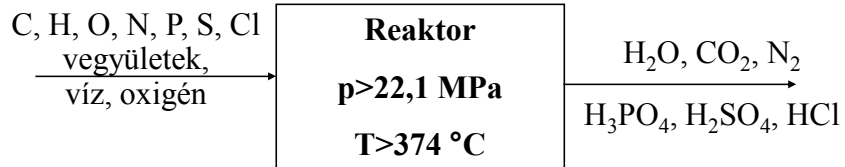

Robbanó anyagok: leszerelt hadianyagok
pirotechnikai anyagok

Szennyvíz: textil- és papíripari szennyvizek
gyógyszeripari szennyvizek
fémipari (pl. forgácsolás)
folyadékok

Kémiai reakciók

Szuperkritikus vizes oxidáció

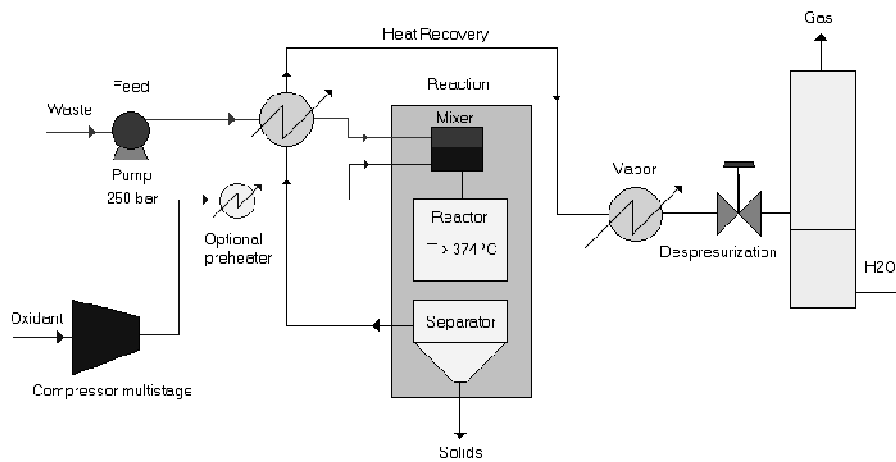

Iszapok: kommunális szennyvíziszap
ipari szennyvíziszap

Talaj szennyezések: ásványolaj
halogénezett szénhidrogének

Kémiai reakciók

SCWO folyamatábra

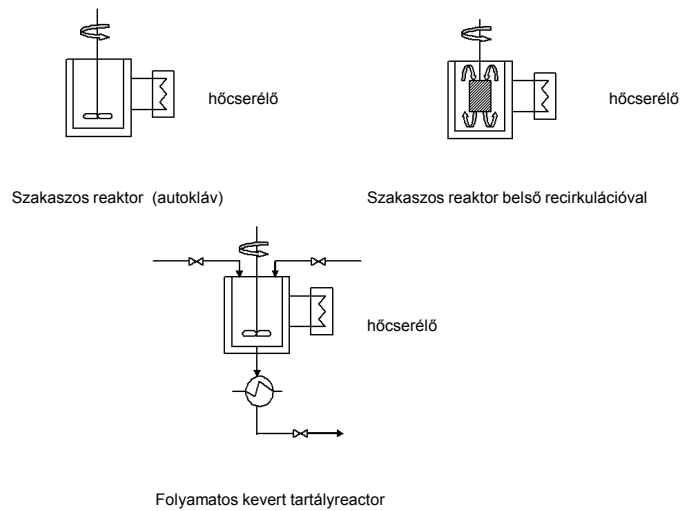

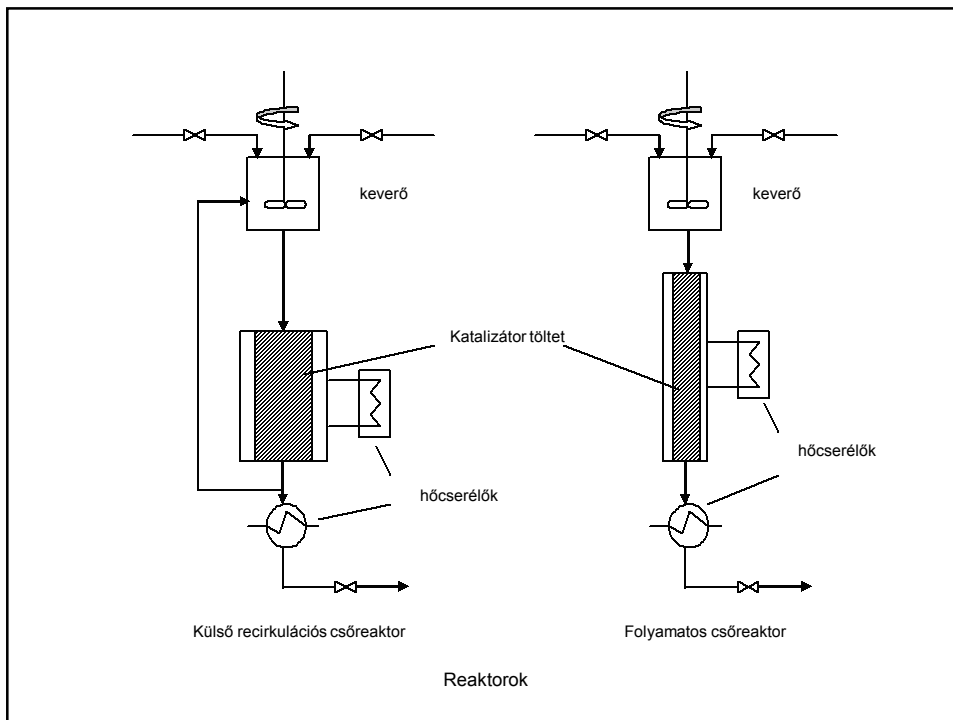
Kémiai reakciók

Nedves oxidáció → Szuperkritikus vizes oxidáció

	WAO	SCWO
T (C°)	150-350	~ 400
p (bar)	20-200	220 <
t (min)	15-120	< 5
X (%)	75-90	99,99

Reaktorok

Középkori ágyú

Dardanelles Gun. Very heavy 15th-C bronze muzzle-loading cannon of type used by Turks in siege of Constantinople, 1453, showing ornate decoration.

Reaktorok

Papin-fazék

**"Nouvelle
Manière
pour lever
l'eau par
la force du
FEU
mise en
lumière
par
Denis Papin"
(1697)**

Reaktorok

I.C.I. etilén polimerizáció

9 litre reaction vessel, on trolley, in which the first ton of polyethylene had been produced by December 1938. (Sectioned). Designed in 1936 by W. R. D. Manning and S. G. Marshall of ICI (Alkali) Ltd., Northwich

Reaktorok

Modern nagynyomású autoklávok

Ernst Haage

<u>térfogat:</u>	50 l - 5000 l
<u>nyomás:</u>	max. 2.000 bar
<u>Hőmérséklet:</u>	max. 750°C
<u>Szerkezeti anyag:</u>	ötvözetek, hastelloy, incoloy, inconel tantál titán
<u>fűtés:</u>	Elektromos vagy olaj hőhordozó

Reaktorok

Nagynyomású csőreaktor (UHDE)

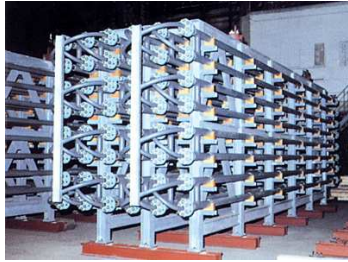
Speciális csövek

- ◆ Acél olvasztás:
ívkisüléssel elektromos
kazánban
- ◆ Vákuum alatt
gázmentesítés
- ◆ Korrózióknak ellenálló (20
év) 1,6 mm vastag réz
bevonat

Reaktorok

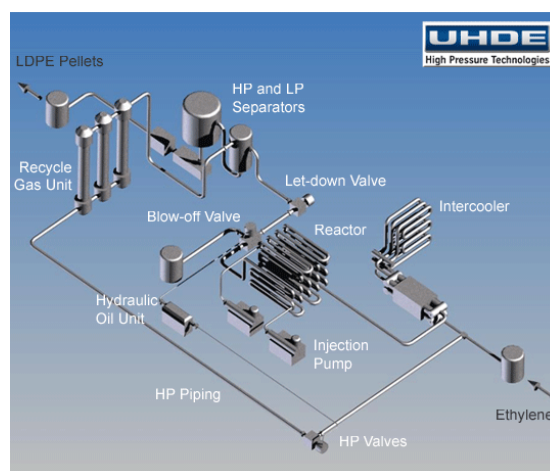
UHDE csőreaktorok

Reaktorok

- ◆ **Petrolkémiai ipar számára**
- ◆ **Első reaktor (1955):**
  - 24 mm átmérő
  - 1600 bar
  - 10000 t/év
- ◆ **Napjainkban:**
  - 70-90 mm átmérő
  - 3600 bar-ig
  - 300000 t/év

Polimerizációs reaktor (UHDE)

Reaktorok

Szintetikus üzem

Thomas Swan Co. Consett, UK

Reaktorok

A Zimpro® wet oxidation system treats industrial waste at Atofina Italia's methyl methacrylate production facility in Rho, Italy.

WAO megvalósítások

Zimpro® wet air oxidation treats the spent caustic effluent generated by the world's largest naphtha steam cracker at the BASF ethylene facility, Port Arthur, Texas.

Kémiai reakciók

SCWO

félüzemi reaktor Valladolid (Spanyolország)

Reaktorok

Bluegrass Army Depot (USA)

50 t/nap, 2008

<http://www.ga.com/atg/APS/scwo/index.php>

Enzimkatalitikus reakciók szuperkritikus oldószerekben

Várható előnyök:

- ◆ Szelektív katalizátorok (királis katalizátorok)
- ◆ Mérsékelt reakció körülmények
- ◆ A vízben nem oldódó apoláris komponensek szén-dioxidban jól oldódnak
- ◆ Az enzimek nem oldódnak a szén-dioxidban
- ◆ A szubsztrátum és a termék fracionált szeparációval elválasztható
- ◆ Az enzimek megújuló és biológiailag lebontható anyagok

Biokémiai reakciók

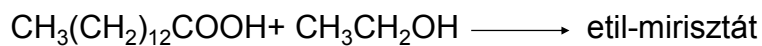
Az enzimek stabilitását és aktivitását meghatározó paraméterek

- ◆ Víztartalom (víz aktivitás)
- ◆ Hőmérséklet
- ◆ Nyomás

Biokémiai reakciók

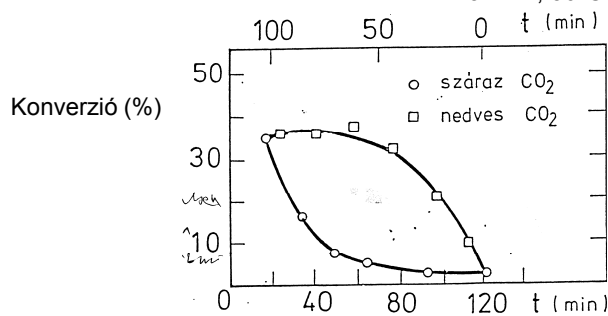
A víztartalom hatása

Az enzimek kibírják a nyomást, ha kellő vízburokkal rendelkeznek.

LipozymeTM

12.5 MPA, 50°C

Perrut M., *Chem. Biochem. Eng. Q.*, **8**, 25 (1994)

Biokémiai reakciók

Enzimkatalitikus kinetikus reszolválás

Michaelis-Menten sebességi egyenletek

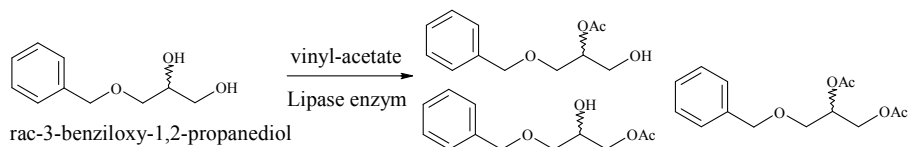
$$v_S = v_{S,max} \left(\frac{c_S}{K_{M,S}} \right) \frac{1}{1 + \frac{c_R}{K_{M,R}} + \frac{c_S}{K_{M,S}}} \quad v_R = v_{R,max} \left(\frac{c_R}{K_{M,R}} \right) \frac{1}{1 + \frac{c_R}{K_{M,R}} + \frac{c_S}{K_{M,S}}}$$

v	reakciósebesség
v_{max}	maximum reakciósebesség
K_M	Michaelis – Menten konstans
c_R és c_S	az R és S enantiomerek koncentrációja

Enantioszelektivitás:
$$E = \frac{v_{S,max}}{v_{R,max}} \cdot \frac{K_{M,R}}{K_{M,S}}$$

Biokémiai reakciók

Az enzim kiválasztása

Enzim	X, %	ee _{diacetát} , %
PPL	50.1	45.1
Lipase PS "Amano "	66.5	73.6
Lipase AK "Amano"	84.7	71.6
<i>Trichoderma reesei</i>	84.6	25.0
<i>Thermoascus thermophilus</i>	83.6	21.2
<i>Talaromiches emersonii</i>	80.6	19.2

Biokémiai reakciók

A szubsztrátum hatása

A 3-hidroxi-oktánsav-metilészter acilezése,
 (LPS Amano, 40 °C, 120 bar, 20 h)

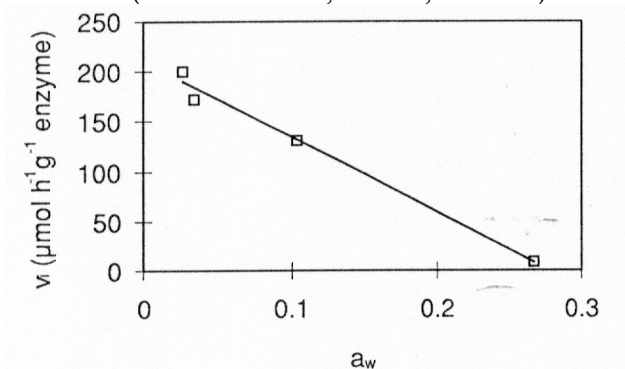
Substrate	ee (%)	X (%)	E
Sztiril-acetát	38	7	2.3
Izopropenil-acetát	60	10	4.3
Vinil-acetát	65	38	4.8

Capewell et al., *Enzyme Microb. Technol.*, **19**, 181 (1996)

Biokémiai reakciók

A víztartalom hatása

Átészterezés : (±)-mentol + izopropenil-acetát,
(Esterase EP10, 50 °C, 100 bar)

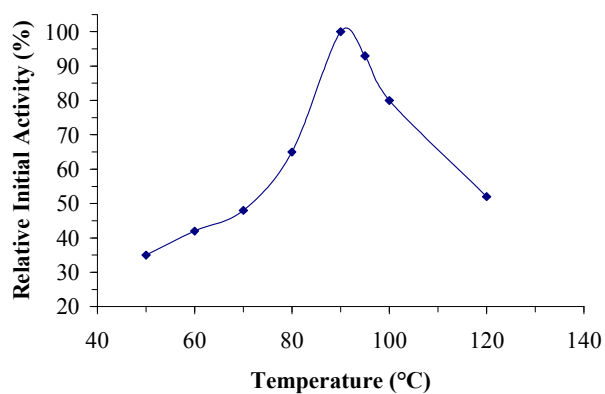
Michor et al. in Rudolph von Rohr, Ph., Trepp, Ch. (Eds): High Pressure
Chemical Engineering, Elsevier, Amsterdam, 115 (1996)

Biokémiai reakciók

A hőmérséklet hatása

Az ibuprofén észterezése etanollal, (Novozym 435, 150 bar)

A relatív
enzimaktivitás a
maximális
reakciósebesség
($0.325 \text{ mmol h}^{-1} \text{g}^{-1}$)
%-ában

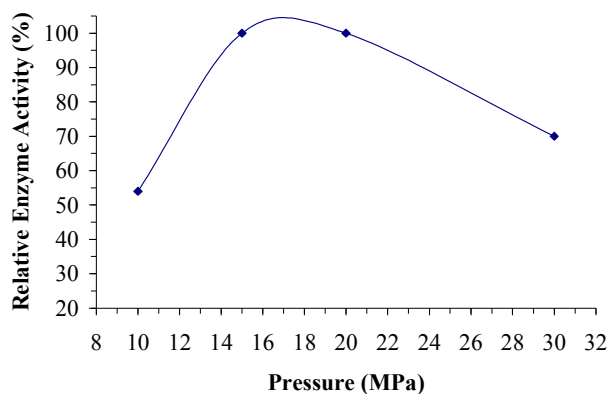
Overmeyer et al., *Biotechnol. Letters*, **21**, 65 (1999)

Biokémiai reakciók

A nyomás hatása

1-fenil-etanol észterezése vinil-acetáttal, (Novozym 435, 60 °C)

Overmeyer et al., *Biotechnol. Letters*, **21**, 65 (1999)

Biokémiai reakciók

Enzim reakciók szuperkritikus szén-dioxidban

◆ α -amiláz (*Bac. licheniformis*), glükóamiláz (*Asp. Niger*)
keményítő $\xrightarrow{\text{CO}_2, \text{hidrolízis}}$ glükóz

◆ Lipáz (*Rhizomucor miehei*)
olajsav+oleil-alkohol $\xrightarrow{\text{CO}_2, \text{észterezés}}$ oleil-oleát

◆ Lipáz (*Mucor miehei*)
nonil-alkohol+etil-acetát $\xrightarrow{\text{CO}_2, \text{átészterezés}}$ nonil acetát
ibuprofén+n-alkohol $\xrightarrow{\text{CO}_2, \text{enantioszelektív átészterezés}}$ ibuprofén-észter

◆ Koleszterin oxidáz (*Gloeocysticum chrysocreas*)
koleszterin $\xrightarrow{\text{CO}_2, 10\% \text{O}_2, \text{oxidáció}}$ 4-koleszterin-3-on

Biokémiai reakciók

Az enzimek alkalmazási lehetőségei

- ◆ A zsírok és olajok átalakítása, értékes végtermékek előállítása
- ◆ Aromák, illatanyagok előállítása
- ◆ Enantiomerek előállítása

Biokémiai reakciók

Thank you for your attention

Köszönöm a figyelmüket!